

odreći se nemogućeg zadovoljiti se mogućim

Jovan Babić: »KANT I SHELER«, centar IICSSO Srbije, Beograd, 1987.

čedomir čupić

Knjigom Jovana Babića, objavljenom krajem prošle godine, naša filozofska kultura obogaćena je još jednim značajnim istraživanjem u oblasti etike i filozofije morala. Mali je broj misaona odavačnika i akademski usmernjenih delatnika koji se kod nas bave etikom. Rezultati filozofskog delanja kod nas idu ispred onoga što se »očekivalo« od filozofa i filozofije. Ta očekivanja odmeravali su oni koji imaju odbojan ili dogmatiski stav prema svakoj ideji i mišljenju. Uprkos takvom okruženju, naši filozofi su u poslednjih tridesetak godina učinili veliki napor da se njihova izazovna misao uključi u svetske tokove i ujedno izbori zasluženo mesto u našem duhovnom podneblju. U oblasti etike i filozofije morala, jedan takav pomak realizuje Jovan Babić, asistent na predmetu etika Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Knjiga Jovana Babića je istraživanje koje, teorijski izazovno i metodološki utemeljeno, preispituje fenomenološku kritiku Kantovog formalizma u etici. To je ujedno i podsećanje na značaj Kantove misli za misao uopšte, posebno za Kantov etički stav i izbor — za one misaone napore koji su na nivou principa i univerzalnosti. U vremenu kada je na delu moralna heteronomija, etički utilitarizam, odbacivanje morala i etike, vraćanje Kantovoj etici jeste podsećanje na univerzalnost etičkog stava, na dostojanstvo individualnog izbora i na uzvišenost principa autonomije kao vrhovnog principa morala. Uz sva ograničenja, Kantova etika je ono što je do sada najbolje ponudeno u teorijskom mišljenju i praktičnom moralnom delovanju.

Kantova filozofska pozicija je racionalistička, ali ne u smislu neograničenog poverenja u moć ljudskog uma. Njegov racionalizam polazi od pretpostavke ograničenosti ljudske saznanje moći. Kantu nije stalo do potpunog, već do sigurnog saznanja. Na taj način, on je izbegao i zamku pozitivističke vere u neograničenom moći saznanja i iracionalističkog odbacivanja saznanja. Analognog njegovoj opštijoj filozofskoj orijentaciji je i njegovo shvatanje morala. Kantova etika je, po Babiću, minimalistička. To znači: zadovoljiti se mogućim, a odreći nemogućeg. Kantova etika zahteva poštovanje autonomije ličnosti, prihvatanje moralnog integriteta i zabranjuje da se pojedincima materijalno određuju sadržaji ciljeva i svrha.

U Kantovoj etici ne radi se o tome šta treba da postignemo delujući, već o tome kako treba da postupamo. Kant ističe »moral nije učenje o tome kako sebe da učinimo srećnim nego o tome da postanemo dostojni sreće«. Tako je dobra volja »dobra nezavisno od bilo kakve njenе korisnosti ili posledica koje bi mogle uslediti. Ono jedino što volji treba da služi kao princip jeste podložnost opštem zakonodavstvu. Treba da postupam tako da istovremeno mogu hteti da maksima moje volje može postati opšti zakon« (str. 24). Autonomost Kantovog etičkog zakona izražena je u stavu: »Postupaj tako da ti čoveštvo u svojoj ličnosti, kao i u ličnosti svakog drugog čoveka, uvek upotrebljavaš kao svrhu i nikad samo kao sredstvo«. Postužići dostojanstvo ličnosti svoje i drugih, ja poštujem i sebe, i svoju moć da delujem zakonodavno, autonomno, slobodno.

Jedan od etičkih konceptacija koja dovodi u pitanje Kantovu etiku jeste fenomenološka etika. Za razliku od Kantove formalističke etike, fenomenološka etika je materijalna vrednosna etika za koju jedan broj savremenih nemačkih filozofa smatra da je najznačajniji dogadjaj u etici ovoga veka. Najzračitiji predstavnici su Naks Šeler i Nikolaj Hartman. Babić upravo Šelerovu etici Kantove formalne etike pove-

ćuće središnji deo knjige. Šeler u fenomenološkoj filozofiji gradi filozofiju vrednosti koja je apriorna nauka o činjenicama vrednosti. Takođe, Šeler pobija svaku filozofiju vrednosti, nezavisno od uslova apriornosti, kojoj nedostaje sadržaj ili materija istkustva. To znači da on odbacuje formalizam. A odbacivanjem formalizma odbacuje i princip nepristrasnosti, to jest kategorički imperativ.

Šeler iz Kantove etike konstruiše osam pretpostavki prema kojima Kant pobija svaku materijalnu etiku i ujedno pokazuje pogrešnost kantovskih pretpostavki. Prema Babiću, Šelerova kritika nije imantan kritika Kantove filozofije već nova filozofska ponuda koja treba da zameni Kantovo učenje. Ova nova ponuda ima pretenziju, po Šeleru, da više odgovara ljudskoj vrednosnoj stvarnosti. Kantova etika, iz ovog ugla, je rigoristična i formalistična. Ona je hladna i neosetljiva, bez potrebne doze topiline i ljudskih osećanja.

Da bi pokazao pogrešnost Šelerove kritike Kanta, Jovan Babić je analitički izložio Šelerovo pozitivno učenje dato u delu »Formalizam u etici i materijalna vrednosna etika«. Šeler u fenomenološku filozofiju uvodi emocionalno apriori. Kod Kanta je emocionalno uvek aposteriori. Za Šelera apriorna mogu da budu i osećanja. Apriorna osećanja daje ili nosi vrednost. Vrednosti Šelera »nisu nešto tamno i nepoznato, skriveno negde iza stvari, nego to su izvesni odredeni i osobeni fenomeni koji su nam dati u fenomenološkom iskustvu na jasan i nedvosmislen način« (str. 51). Vrednosti su nedefinljive. One su samostalne i nezavisne suštine. Pojavljuju se i prijanjuju u prirodnom svetu na određene nosioce tog sveta. Tako etičke vrednosti pripadaju ličnostima i postupcima a ne predmetima.

Jedno do najznačajnijih mesta u Šelerovoj filozofiji vrednosti, prema Babiću, pripada razmatranju hijerarhije vrednosti. Vrednosti su kod Šelera poredane u vrednosnu skalu. Vrednosna skala odredena je sledećim postup-

cima: trajnošću, deljivošću, fundiranostu, dužinom zadovoljavanja i relativnošću. U Šelerovoj hijerarhijskoj skali vrednosti postoje i četiri vrednosna modaliteta: prvi, najniži, jeste zadovoljstvo i bol; drugi modalitet jesu vitalne vrednosti; treći, duhovne vrednosti; i, četvrti, vrednosti svetog i nesvetog. I kod Kanta postoji aksiološki princip, ali on važi za skaliranje vanmoralnih vrednosti. Aksiološki princip, međutim, ne bi mogao da bude moralni princip »zato što bi to bilo u suprotnosti sa zahtevom za autonomiju morala, jer ličnost ne bi više bila samo zakonodavna već bi u funkciju preuzeala hijerarhija vrednosti. Posledice su očite: maksimalizam, gubljenje razlike između moraliteta i legaliteta, mogućnost uterivanja morala, itd.« (str. 79). Rezultat svega toga bilo bi ukidanje morala. Moral izgrađen na osnovu Šelerove etike, po Babiću, imao bi sve pomenute a i druge, nenavedene, nedostatke.

Babić argumentovano pobija Šelerovu kritiku formalističke etike i posebno rigorizma Kantovog kategoričkog imperativa. Ne ulazeći u sve detalje, Babićevog osporavanja Šelerove kritike, istaćićemo samo jedan argument. Šeleru je, kao i utilitaristima, bitan rezultat. Rezultat koji je bolji uopšte uvek je bolji i u moralnom smislu. Prema tome, izbor više vrednosti »nije nikakav slobodan izbor« zato što je sadržinski aprioran.

Iznoseći Šelerovu materijalnu vrednosnu etiku i njegovu kritiku formalizma u etici, Babić je pokazao da se Šelerovo učenje nije obezbedio od proizvoljnosti, da je emocionalni apriorizam sumnjičav, da je neobrazloženo rangiranje vrednosti zasnovano na apriornom hijerarhizmu, i da ovakav vrednosni apriorizam ne vodi autonomiji već heteroniji.

U studiji Jovana Babića obuhvaćena su i dva fenomenološka odjeka Šelerove kritike: Nikolaja Hartmana i Karla Alfeusa. Zaključna razmatranja pregled su osnovnih kritičkih zamerki fenomenologije formalističkoj etici, u kojima Babić zauzima stav da je fenomenološka etika, u ovom slučaju Šelerova, jednostrana, da kritika promašuje, i da ova etika ne pruža ni izdaleka ono što pruža Kantova etika.

Iz ove filozofske studije nazire se dugoročni etički projekt Jovana Babića. Knjiga je pisana jasno, logički i stilistički doterano, s obiljem teorijskih stavova, argumenata i refleksija. Ona će podjednako poslužiti znalcima i onima koji čine napor da ovlađuju etičkim znanjima. Za jedne je izazovna i inspirativna a za druge pedagoški uput u najznačajnije etičke teorije i stavove.

opasnost iskliznuća

Aleksandar Lukić: »U VAGONU ROZANOVA«, KoS, Beograd, 1986.

saša radonjić

Izostavimo, prilikom čitanje knjige »U vagonu Rozanova« A. Lukića, onaj dio koji je naslovjen sintagmama »Dnevnik naličja (4)« i dobićemo mnogo više no što je autor ponudio svojim prvcem. Ova »poema« koja zauzima čak 12 stranica predstavlja razrednu svoga što je prethodno fino nagovrješeno i skicirano u knjizi. Dakle razradu — ne nadogradnju. Danak ovom kiksnu Lukića je monotonijsko koja se valjana stranicama druge polovine knjige i konstituiše vrlo nepogodne preduvjede za čitanje poslednjih, inače solidnih pjesama. Pragmati »poeme«, koji nose izvjestan intenzitet, po pravilu su pogrešno locirani, odnosno stješnjeni krajnje nezanimljivim, katkad početničkim stihovima i usled toga teško uočljivi.

Sa obzirom da Lukića antipoetizacijski koncept ne obavezuje na prefijenjenost u formalnom smislu, previdim ostale, očigledne nedostatke ove vrste i predimo na ono vrijedno što donosi prvenac ovogodišnjeg laureata »Brankove nagrade«.

»Sanjajući o farmi poskoka« je nesumnjivo najbolja pjesma u knjizi. Antologiski, programski, ili možda preciznije antiprogramske tekste, koji otkriva u Lukiću autora ogromnih stvaralačkih pontencijala. Bez obzira što su pri-

nicipi ovih stihova, kasnije; u nekoliko mahova iznevjereni, pjesma je dala izuzetnu intonaciju čitavoj knjizi. Kada kažem iznevjereni princip, mislim na nedostatak »otrova« ali ne životnog (kojim Lukićev prvenac obiluje) već onoga koji se i priziva u »... farmi poskoka« — poетskog otrova.

Ako bi pokušali razaznati ono što Lukića izdvaja iz grupe autora koji su se poslednjih godina javili prvim pjesničkim knjigama, onda bi to značilo podvuci još jednom odrednicu iz recenzije Nebojše Vasovića. Dakle, eksplicitnost, direktni i ličan istup, ispojednost, nemarnost i rasplinutost su osnovni postulati Lukićeve poetike. Shodno tretmanu kome su već povedavno, u okvirima tekuće kritike, bile povrgnute ovakve kategorije, moralno bi se odati priznanje autoru, ako nizašto drugo a ono za smjelost i dosljednost pri sprovođenju navedenih.

No, Aleksandar Lukić, neovisno o poetičkom opredeljenju, buduće bi morao aktivirati mehanizam autocenzure, šteteći time od iskliznulača iz šina vagona Rozanova ili nekog drugog.

Osim, po dodjeljenoj joj nagradi, ova knjiga će ostati zapamćena i po bar jednoj sjajnoj pjesmi — »Sanjajući o farmi poskoka«.